ΘΕΣΕΙΣ, τεύχος 103, 2008, σσ. 115-122

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ[1]

του Μιχάλη Μπαρτσίδη

Οι εργασίες του Βιττόριο Μορφίνο εντάσσονται σε ένα πρόγραμμα μελέτης και ελέγχου των θέσεων του ύστερου Αλτουσέρ από την άποψη της ιστορίας της φιλοσοφίας. Δεν πρόκειται για σχολαστικό έλεγχο αλλά για την απαραίτητη συχνά εργασία υποστήριξης μιας πρακτικής φιλοσοφικής θέσης και στρατηγικής. Εν προκειμένω, μέσα από μια έξυπνη και προκλητική ανάγνωση του σημαντικότερου κειμένου του ύστερου Αλτουσέρ[2] προβαίνει σε μια πολύ ενδιαφέρουσα διαπίστωση: αναδεικνύει τον ρόλο που κατέχει η σκέψη του Δαρβίνου στην προσπάθεια ενίσχυσης του αντιτελεολογικού «υπόγειου ρεύματος» του υλισμού της «συνάντησης». Ο σχολιασμός μας αφορά την έννοια της συνάντησης και την υπέρβαση της διάκρισης φύσης-ιστορίας. Ωστόσο, εμμέσως αφορά δύο σημεία, αφενός την εσωτερική στο έργο του Αλτουσέρ μεταφρασιμότητα των όρων που χρησιμοποιούνται και αφετέρου, στην ανάλογη εργασία μέσα στο πλαίσιο της διάκρισης φύσης και ιστορίας. Το δεύτερο σημείο αν και εξαγγέλλεται εντούτοις στην παρούσα τουλάχιστον εκδοχή του δοκιμίου του Μορφίνο παραμένει ελλειπτικό ως προς την ανάπτυξή του και ίσως ευθύνεται μάλιστα για τη σχετική κρυπτικότητα του επιχειρήματός του.

Ξεκινώντας από το πρώτο, θα χαρακτηρίζαμε το κείμενο του Μορφίνο ως σχετικά δύσκολο ως προς το επιχείρημά του, καθ' όσον για να επιτύχει τον σκοπό του συνδυάζει φιλοσοφικά στοιχεία –έννοιες, όρους, θέματα– του Αριστοτέλη και του Δαρβίνου, τα οποία πρέπει να μεταφράζονται στη συνέχεια στη γλώσσα του Αλτουσέρ. Το πρόβλημα της μεταφρασιμότητας αποκαλύπτει τις δυσκολίες καθώς και την αληθινή εμβέλεια του δοκιμίου του Αλτουσέρ, πράγ-

[1] Σχολιασμός στην εισήγηση του Vittorio Morfino, «Η προτεραιότητα της συνάντησης επί της μορφής» στο συνέδριο για τα 100 τεύχη των *Θέσεων,* 21/9/07.

[2] Το τελευταίο μέρος του εν λόγω δοκιμίου του Αλτουσέρ «Το υπόγειο ρεύμα του υλισμού» υπάρχει δημοσιευμένο στις *Θέσεις*, τ. 88, 2004 (www.theseis.com) σε μετάφραση του Τάσου Μπέτζελου.

06_Bartsides_103_a.indd 115 23/5/2008 3:46:51 πμ

μα που οδήγησε άλλωστε τον συγγραφέα στην παράλληλη σύνταξη ενός σύντομου λεξικού αλτουσεριανών όρων. Όπως αναφέρει ο ίδιος:

> Αυτή η αποκατάσταση των προηγούμενων οριακών-περιθωριακών στιγμών στο κείμενο του Αλτουσέρ είναι, σε μεγάλο μέρος, δυνατή χάρις στην επίμονη επέκταση ενός νέου αστερισμού όρων στα πιο πρόσφατα δοκίμια. Το επιχείρημά μου είναι ότι αυτή η διαφορά στην έμφαση μπορεί να υπογραμμιστεί ακόμη εντονότερα με την εγκατάλειψη της γραμμικής διαδρομής του κειμένου του Αλτουσέρ και ότι, αντί απλά να αναπαραγάγουμε τις αναδομήσεις που επέφερε στη σκέψη του Μαρξ, του Σπινόζα ή του Μακιαβέλι, πρέπει, αντί αυτού, να κατασκευάσουμε ένα λεξικό η λειτουργία του οποίου θα είναι να χαρτογραφήσει τη διακύμανση ορισμένων βασικών εννοιών *μέσω των διάφορων πλαισίων* (υπογρ. ΜΜ) στα οποία εμφανίζονται και παρεμβαίνουν (Morfino 2005).

Η ασυνήθιστη και αξιοπρόσεκτη έμφαση στον ρόλο του Δαρβίνου φαίνεται και είναι ορθή, υποστηρίζεται επαρκώς αλλά χρειάζεται περαιτέρω επεξήγηση. Κατ' αρχήν, προξενεί εντύπωση το γεγονός ότι ο Μορφίνο, στο υπό συζήτηση κείμενο, περνά αρχικώς από ορισμένα ζητήματα για να οδηγηθεί ή να καταλήξει στο εντυπωσιακό και κεντρικό θέμα για τον Δαρβίνο. Ποια είναι η αναγκαιότητα όλων όσων προηγούνται ως προς το βασικό επιχείρημα; Ο συγγραφέας ερμηνεύει τη ρητορική λειτουργία της έννοιας του «κενού» ή του «τίποτε». Τι σημαίνει ακριβώς η διάκριση ρητορικής και θεωρητικής λειτουργίας; Το ευφυές της ερμηνευτικής κίνησης του Μορφίνο έγκειται στο εξής: η αρχική αποσαφήνιση ότι οι έννοιες του «rien», του «neant» και του «κενού» έχουν μια ρητορική λειτουργία στο κείμενο του Αλτουσέρ η οποία πρέπει να μετατραπεί σε θεωρητική λειτουργία ή –με τα λόγια του– «να μην διακινδυνεύσουμε να μετασχηματίσουμε τη θεωρία της συνάντησης σε μια θεωρία του συμβάντος ή της ελευθερίας». Ο συγγραφέας επεξηγεί ότι όσα προηγούνται αποσκοπούν να αναδείξουν τη θέση σύμφωνα με την οποία *τίποτε δεν προετοιμάζει τη συνάντηση*, υπό την έννοια ότι δεν υπάρχει σχέδιο. Η συνάντηση «συνέβη» εκτρέποντας τη γραμμική αιτιότητα και επιτρέποντας την εγγραφή του αποτελέσματος «σε μια διαδικασία (η οποία το) κατέστησε εφικτό και η οποία ήταν παντελώς ξένη ως προς αυτό» όπως γράφει ο Αλτουσέρ. Από το ζήτημα της σχέσης ενδεχομενικότητας-αναγκαιότητας αναδύεται το πρόβλημα μιας άλλης έννοιας της αιτιότητας, αυτή της εμμενούς αιτιότητας, η οποία και συγκροτεί το θεωρητικό αντικείμενο του εγχειρήματος του Αλτουσέρ. Νομίζω, επίσης, ότι προσδιορίζει και την αναζητούμενη εκ μέρους του Μορφίνο θεωρητική λειτουργία των στοιχείων.

06_Bartsides_103_a.indd 116 23/5/2008 3:46:51 πμ

Στο κρίσιμο για την αντιτελεολογική προοπτική σημείο του κειμένου του ο Αλτουσέρ αναφέρει ότι:

> Τα στοιχεία αυτά δεν υπάρχουν στην ιστορία για να υπάρξει ένας τρόπος παραγωγής αλλά υπάρχουν σε αυτήν σε «αμφίρροπη» κατάσταση πριν τη «συσσώρευση» και τον «συνδυασμό» τους… (Αλτουσέρ 2004: 89).

Δηλαδή, δεν είναι η μορφή που δίνει ύπαρξη στο πράγμα, δεν είναι η μορφή η έκφραση της δομής. Η θέση αυτή αναφέρεται στο ζήτημα της προέλευσης. Η μορφή προδίδει, σύμφωνα με μια συνήθη αντίληψη, την προέλευση στον Δαρβίνο, αν όμως μιλάμε για προτεραιότητα της συνάντησης επί της μορφής τότε οι συναντήσεις καθορίζουν (αναγκαιότητα) τη μορφή. Πράγματι, την προτεραιότητα της συνάντησης ο Αλτουσέρ είναι δυνατόν να την εξάγει από τον Δαρβίνο απορρίπτοντας την ιδέα της προέλευσης την οποία επέβαλε μια αγοραία πρόσληψη του τελευταίου.

Διάβασε Αριστοτέλη ο Αλτουσέρ;

Εστιάζοντας στην έννοια της συνάντησης ο Μορφίνο συνήγαγε αυτά τα χρήσιμα στοιχεία, ακολούθως, αναδεικνύει τη μεταφορά της βροχής ως το θεωρητικό κέντρο του κειμένου του Αλτουσέρ. Στο σημείο αυτό παραθέτει το απόσπασμα του Αριστοτέλη, απόσπασμα εξαιρετικό όχι μόνο γιατί περιέχει μια πρώτη σύλληψη της θεωρίας της φυσικής επιλογής αλλά κυρίως γιατί αναφέρεται στη μεταφορά της βροχής.

Συσχετίζοντας Αριστοτέλη και Δαρβίνο ο Μορφίνο επιχειρεί να φωτίσει τον στρατηγικό ρόλο που επιφυλάσσει ο Αλτουσέρ στον δεύτερο, στην προσπάθειά του να στραφεί όχι τόσο εναντίον της εγελιανής ανάπτυξης των μορφών αλλά, κυρίως, εναντίον της *τάξης* (του φυσικού κόσμου ή της ιστορίας) ως σχεδιούτέλους. Συνεπώς, να στραφεί στην επινόηση της εμμενούς αιτιότητας με βάση την «αστάθμητη αναγκαιότητα». Τελικά, πρόκειται για την πρόκληση μιας νέας ανάγνωσης του Δαρβίνου από τη σκοπιά της σχέσης φύσης και ιστορίας. Περισσότερα στοιχεία μιας επανανάγνωσης της *Καταγωγής των Ειδών* παραθέτει ο συγγραφέας στην ανεπτυγμένη ιταλική εκδοχή του δοκιμίου του.

Πράγματι, η προτεραιότητα της συνάντησης επί της μορφής παραπέμπει στην παραδοσιακή φιλοσοφική διάκριση ή αντίθεση ύλης-μορφής. Στον Αριστοτέλη, ως γνωστόν, ύλη και μορφή συναιρούνται στην έννοια της φύσης και, επιπροσθέτως, η μορφή έχει την έννοια του τέλους-αιτίας, δηλαδή του σκοπού

για τον οποίο γίνεται κάτι. Με άλλα λόγια, θεμελιώνεται η προτεραιότητα της μορφής στη φύση. Σημειωτέον, έχει σημασία το γεγονός ότι οι ατομικοί, για τους οποίους ενδιαφέρεται κάθε υλισμός, πολλώ μάλλον εκείνος της συνάντησης, και στους οποίους αναφέρεται η κριτική του Αριστοτέλη στο σχετικό εδάφιο, αυτοί, λοιπόν, είναι απίθανο να συνέδεαν τύχη και τάξη. Υπάρχει άραγε στον Αριστοτέλη μια πρωτότυπη σύλληψη αναγκαιότητας και ενδεχομενικότητας ακόμη και μέσα στην τελεολογία του και την προσίδιά του έννοια της αιτιότητας; Στους σχολαστικούς, αργότερα, η μορφή δίνει την ύπαρξη στο πράγμα και η μορφή είναι για κάθε ον η αρχή της δράσης. Φτάνοντας, τέλος, στους νεότερους –Μαλεμπράνς, Χέγκελ κ.λπ.– έως τη στιγμή του Δαρβίνου η ανωτέρω διάκριση αποτελούσε τη βασική γραμμή κάθε τελεολογικής αντίληψης στο ιστορικό, αισθητικό και φυσικό πεδίο. Όσον αφορά δε τη βιολογική έννοια της μορφής-είδους, αυτή δεν μας είναι απαραίτητη καθόσον «δεν πρόκειται για τον Δαρβίνο της βιολογικής θεμελίωσης της σύλληψης της ιστορίας αλλά περισσότερο του μοντέλου ή της μεθοδολογικής προφύλαξης εναντίον κάθε γραμμικής σύλληψης της ανάπτυξης των μορφών…» (Μορφίνο 2008).

Ο κόσμος της ζωής και ο κόσμος της ιστορίας

Στην πραγματικότητα, μέσα από μια ιστορία της εν λόγω φιλοσοφικής διάκρισης αυτό που διακυβεύεται είναι η επινόηση νέων μορφών διαλεκτικής, όπως είπαμε, σχετικά με την αναγκαιότητα-ενδεχομενικότητα και την αιτιότητα. Κάθε έννοια της φύσης, υπερβατική ή εμμενής, συμπεριλαμβάνει ένα ορισμό της τάξης του σύμπαντος και του κόσμου. Η ανωτέρω συσχέτιση αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στο κρισιμότερο απόσπασμα του Αλτουσέρ για το ζήτημα του Δαρβίνου, που παραθέτει ο Μορφίνο, αναφέρεται ακριβώς ότι:

> αντί να σκεφτόμαστε την ενδεχομενικότητα ως τροπικότητα ή εξαίρεση της αναγκαιότητας πρέπει να σκεφτόμαστε την αναγκαιότητα ως γίγνεσθαι-αναγκαίο της συνάντησης των ενδεχομενικοτήτων. Έτσι, μπορούμε να δούμε τον κόσμο της ζωής (…) αλλά και τον κόσμο της ιστορίας *να παγιώνεται (se figer)* σε ορισμένες ευτυχείς στιγμές στο «πιάσιμο» (prise) των στοιχείων που αρθρώνουν μια συνάντηση κατάλληλη για το σχηματισμό μιας μορφής-σχήματος: ενός είδους, ενός ατόμου, ενός λαού (Althusser 1994: 581).

Η συζήτηση εστιάζεται εκ μέρους του Μορφίνο σ' αυτό το σημείο ακριβώς, τόσο για την έννοια της συνάντησης όσο και για τη σχέση φύσης και ιστο-

06_Bartsides_103_a.indd 118 23/5/2008 3:46:52 πμ

ρίας. Όπως γίνεται αντιληπτό από μια προσεκτική ανάγνωση του αποσπάσματος, πράγματι υπάρχουν εκεί όλα τα απαραίτητα στοιχεία για τη συσχέτιση ενός ορισμού της συνάντησης με μια εμμενή σχέση φύσης και ιστορίας.

Το αναγκαίο τίθεται, πλην όμως όχι από τη σκοπιά ενός τέλους-σκοπού αλλά μέσα σε μια διαδικασία με ανάδραση των αποτελεσμάτων στην ίδια. Ακόμη περισσότερο, η αναγκαιότητα συλλαμβάνεται ως νέο «αναγκαίο-γίγνεσθαι» που προκύπτει *από μια* συνάντηση. Όπως αποσαφηνίζει πολύ εύστοχα ο Μορφίνο:

> Η αναγκαιότητα της ενδεχομενικότητας δεν είναι μια αναγκαιότητα που διαπερνά και κυβερνά την ενδεχομενικότητα, μια αναγκαιότητα που η ενδεχομενικότητα «θα είχε». Αντίθετα, είναι η αναγκαιότητα που η ενδεχομενικότητα «είναι», το δικό της esse in alio (και όχι μια αφηρημένη ικανότητα να είναι αυτό ή εκείνο, δηλαδή μια αφηρημένη δυνατότητα που προϋποθέτει το Regio idearum μιας θείας διάνοιας που θα την στήριζε (Morfino 2005).

Η συνάντηση φτιάχνει, λοιπόν, τη δομή, από τη συνάντηση προκύπτει μια μορφή. Η αποσαφήνιση εκ μέρους του Αλτουσέρ σχετικά με τον σχηματισμό από τα στοιχεία που συναντώνται χωρίς να ενδιαφέρει η προέλευσή τους γίνεται ρητά στα συναφή αποσπάσματα «η δομή προηγείται κ.λπ.» (Αλτουσέρ 2004: 89,93)[3]. Η μορφή στην ιστορία συνιστά την παγιοποίηση, τη σταθεροποίηση που προκαλείται από τη συνάντηση των στοιχείων.

Για μια φιλοσοφία μέσα στην ιστορία

Όσον αφορά τη δεύτερη από τις συσχετιζόμενες ιδέες, δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι το πρόβλημα της σχέσης *φύσης και ιστορίας* συνδέεται πάντοτε με μια θεωρία της ιστορίας ή με μια φιλοσοφία της ιστορίας. Η αναζήτηση της θεωρητικής λειτουργίας πέρα από τη ρητορικότητα στο υπό μελέτη κείμενο του Αλτουσέρ, γίνεται τώρα πλήρως κατανοητή. Με βάση τα ανωτέρω αναμένεται λογικά ότι η συγκρότηση ενός θεωρητικού αντικειμένου, όπως εκείνο της γνώσης της ιστορίας, προβάλλει σε κάθε τέτοια περίπτωση μια φιλοσοφία η οποία

[3] Για τη μελέτη της διατομικότητας ως νέου μη γραμμικού σχήματος εμμενούς αιτιότητας στην κατεύθυνση μιας «δομικής ιστορίας» βλ. Μιχάλης Μπαρτσίδης, «Για την έννοια της διατομικότητας, Μπαλιμπάρ και Σπινόζα», *Θέσεις*, 95, 2006 και www.theseis.com. Στο ίδιο πλαίσιο αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία η παρατήρηση του Μορφίνο ότι οι αποκλίσεις των ατόμων ταυτίζονται με την όψη της διαφοροποίησης, οι συναντήσεις των ατόμων με την όψη της ενότητας, της ατομικοποίησης.

06_Bartsides_103_a.indd 119 23/5/2008 3:46:52 πμ

εμπεριέχει μια σύλληψη της φύσης (μεταφρασιμότητα 2). Ολοκληρώνοντας με ένα ορισμένο τρόπο τον σχολιασμό και εντάσσοντας το επιχείρημα του Μορφίνο σε μια ευρύτερη συζήτηση σ' αυτήν την τοπική, θα αναφερθούμε ενδεικτικά και σχηματικά σε δύο σχετικές θεωρητικές περιπτώσεις από τις οποίες μπορούμε να αντλήσουμε χρήσιμες παρατηρήσεις.

Στην πρώτη, όπου ο Αλτουσέρ, στο σεμινάριό του για τον Μονό,[4] δείχνει την αντιφατικότητα της κεντρικής έννοιας του μεγάλου βιολόγου, εκείνη της ανάδυσης, στην οποία νοούνται συγχρόνως αναπαραγωγή και δημιουργία. Συνυπάρχουν δύο σημασίες, αφενός μια ουσιοκρατική όπου έχουμε προτεραιότητα της δομής της οποίας είναι αποτέλεσμα η «ζωή» και από την άλλη, στη δεύτερη, έχουμε προτεραιότητα της ανάδυσης έναντι της τελεονομίας. Ο δεύτερος Μονό είναι "aleatoire", συνεισφέρει στην κατανόηση του Δαρβίνου και μπορεί να αποτελεί ένα σύμμαχο του Αλτουσέρ.[5] Εν προκειμένω, σημασία έχει ότι στο τελευταίο μέρος του εν λόγω κειμένου του Αλτουσέρ προσδιορίζονται ακριβώς η θεωρία της ιστορίας και η πολιτική που παράγονται από την «κοσμοαντίληψη» του Μονό σχετικά με την επιστημονική γνώση και τη διάδοση της ηθικής της γνώσης.

Στη δεύτερη περίπτωση, όταν ο Μπαλιμπάρ ερμηνεύοντας τον Σπινόζα (Μπαλιμπάρ 1996: 60-63) δείχνει ότι η σύλληψη της φύσης που διαμορφώνει μια φιλοσοφία δεν είναι παρά ο τρόπος να προετοιμάσει τον προσδιορισμό της ατομικότητας και της κοινωνικότητας, τον προσδιορισμό της κοινωνικής σχέσης. Και εδώ ο Σπινόζα ανέτρεψε τη φιλοσοφική παράδοση θέτοντας τη συνέχεια φύσης-ιστορίας ως αντιφατική και εμμενή ενότητα. Τα ίδια στοιχεία τα βρίσκουμε και στις δύο καταστάσεις, στη φυσική και στην κοινωνική, διαφορετικά επαναδιανεμημένα από μια ενδογενή αιτιότητα. Στον ριζοσπαστικό νατουραλισμό του Σπινόζα η «φύση» είναι ένας νέος τρόπος να σκεφτούμε την ιστορία, μας καλεί σε μια *ενδογενή γνώση της ιστορίας*. Όπως λέει ο Balibar, η νατουραλιστική γλώσσα πρέπει να μεταφράζεται κάθε στιγμή στη γλώσσα της θεωρίας της ιστορίας. Δύο γνωστά σπινοζικά παραδείγματα εμμενούς ενότητας φύσης και ιστορίας αποτελούν, αφενός, η ιστορική μορφή Έθνος (σύμφωνα με

[4] Βλέπε το δοκίμιο του Λουί Αλτουσέρ, «Για τον Jacques Monod», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 7, 1980, που αποτελεί Παράρτημα στη σειρά παραδόσεων του Αλτουσέρ που εκδόθηκε με τίτλο *Φιλοσοφία και αυθόρμητη φιλοσοφία των επιστημόνων*.

[5] Τη συνάφεια της ερμηνείας του Μορφίνο σχετικά με τον Δαρβίνο με την κριτική θέση του Αλτουσέρ, δηλαδή την «προτεραιότητα της συνάντησης έναντι της μορφής» επισημαίνει και η Μαρία Τουρκέτο στο Maria Turchetto, *Althusser e Monod: una "nuova alleanza"?* Επίσης της ίδιας *Che cosa significa "scienza della storia"?* στο *Althusseriana Quaderni, Giornate di studio sul pensiero di Louis Althusser*, Venezia 2004.

06_Bartsides_103_a.indd 120 23/5/2008 3:46:52 πμ

τον Σπινόζα «η Φύση δεν δημιουργεί έθνη αλλά μόνο άτομα») και αφετέρου, η έννοια του ingenium, δηλαδή «το φυσικό» του καθενός τόσο στο επίπεδο του ατόμου όσο και στο επίπεδο του κράτους. Αν μια σύλληψη της «αναγκαίας ενδεχομενικότητας» αποτελεί τον στόχο του Αλτουσέρ, τότε η σκέψη του Σπινόζα δεν μπορεί να μην παίζει καθοριστικό ρόλο.

Συμπερασματικά, η ανάγνωση και η ερμηνεία του Μορφίνο αποτελεί μια σημαντική συμβολή στη μελέτη του ύστερου αλτουσεριανού έργου. Αξιοποιώντας τις κατάλληλες ενδείξεις, θέτει προς έρευνα ένα σημαντικό ζήτημα με το οποίο εμπλουτίζεται και αποσαφηνίζεται περαιτέρω η παράδοση του υλισμού της συνάντησης. Εντέλει, ενισχύεται αποφασιστικά η αντιτελεολογική προοπτική και συγχρόνως προσδιορίζεται περαιτέρω μια έννοια της φιλοσοφίας *μέσα* στην ιστορία, σε αντίθεση με τις Φιλοσοφίες της Ιστορίας. Καθιστά φανερό ότι αν το έργο του ύστερου Αλτουσέρ μελετάται υπό ανάλογες προϋποθέσεις μπορεί να συμβάλλει, ακριβώς λόγω της επεξεργασίας της σχέσης φύσης και ιστορίας που διαθέτει, ακόμη και στην επινόηση μιας νέας έννοιας της πολιτικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλτουσέρ, Λουί (1980), «Για τον Jacques Monod», Παράρτημα στη σειρά των παραδόσεων *Φιλοσοφία και αυθόρμητη φιλοσοφία των επιστημόνων*, *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 7.

Αλτουσέρ, Λουί (2004), «Το υπόγειο ρεύμα του υλισμού», *Θέσεις*, τ. 88, μτφρ. Τάσος Μπέτζελος.

Althusser, Louis (1994), *Ecrits philosophiques et politiques* II. Paris: STOCK/IMEC.

Μπαλιμπάρ, Ετιέν (1996), *Ο Σπινόζα και η πολιτική,/* μτφρ. Άρης Στυλιανού. Αθήνα: Εστία.

Μπαρτσίδης, Μιχάλης (2006), «Για την έννοια της διατομικότητας, Μπαλιμπάρ και Σπινόζα», *Θέσεις* 95, σσ. 127-146.

Morfino,Vittorio (2005), «An Althusserian lexicon», *Borderlands*, 4(2).

Morfino,Vittorio (2008), «Η προτεραιότητα της συνάντησης επί της μορφής» στο παρόν τεύχος των *Θέσεων*.

Turchetto, Maria (2004), «Althusser e Monod: una "nuova alleanza"? - Che cosa significa "scienza della storia"?» στο *Althusseriana Quaderni, Giornate di studio sul pensiero di Louis Althusser*, Venezia 2004.

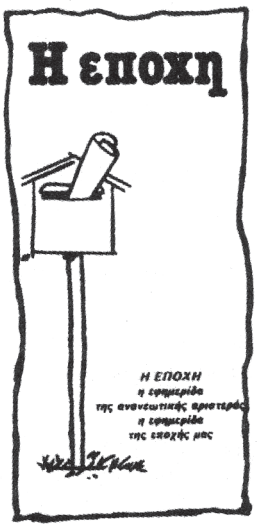

ΠΡΙΝ
Εφημερίδα
της ανεξάρτητης
Αριστεράς

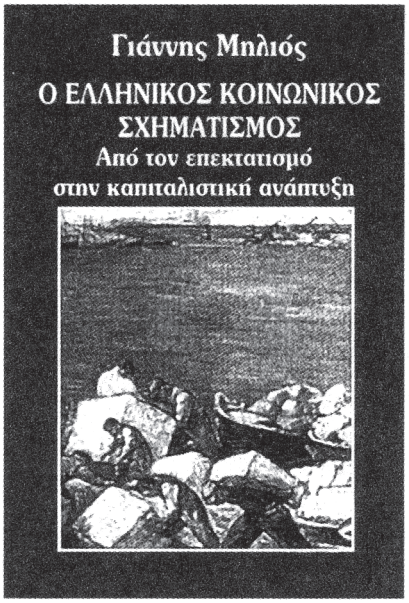

- *Βιβλιογραφική Σύγχρονη Εκπαίδευση*
- *Τεκμήρια από την εκπαιδευτική πραξη*
- *Σχόλια και... Απόψεις*
- *Μόνιμες Στήλ*

Σύγχρονη Εκπαίδευση

Δίμηνη
Επιθεώρηση
Εκπαιδευτικών Θεμάτων

Άρθρα ■ Μελέτες ■ Έρευνες ■

και: Ο "κόσμος" των Υπολογιστών (Άρθρα για το **Διαδίκτυο,** Ο Η/Υ στη Διδασκαλία **-500 δ/νσεις για μια "περιήγηση"- τεύχος 114/115, τ. 116 , τ. 117**) - Περιβαλλοντικές Δραστηριότητες - Νομοθεσία για την Εκπ-ση

✔ Το Περιοδικό για την Εκπαίδευση - και όχι μόνο για τους Εκπαιδευτικούς
✔ Για την άρθρωση ενός "άλλου" εκπαιδευτικού λόγου
✔ Για σφαιρική πληροφόρηση
✔ Για αδέσμευτο διάλογο

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
Ταχ. Δ/νση: Τ.Θ. 250 85 – 100 26 ΑΘΗΝΑ
Τηλ.: 88.23.762 - Fax: 88.27.825